

על טובעים ומצילים

במוקד פרשת תולדות מצוי סיפור לידתם והתבגרותם של יעקב ועשו. יעקב מקבל את שמו כי בלידתו אווזת ידו בעקב עשו. אחרי המאבק עם המלאך, יקבל יעקב את השם 'ישראל'. במקומות אחרים למדנו על שם נוסף: 'ישורון'. אכן, קיים מתח בין השמות, בין הדרכים העקלקלות והערמה, המיוצגות בשם 'יעקב' לבין היושר המסומל על ידי השמות 'ישראל' ו'ישורון'. ואולי מהדהדים במתח זה, דברי הנביא: "וְהָיָה הָעֶקֶב לְמִישׁוֹר".

בשם 'יעקב' בא לידי ביטוי ההתמודדות עם מה שניתן לכנות 'הדילמה של התחום האפור'. בהתמודדות זאת קיימים שני מחנות: בעלי הטוהרה המוחלטת, ואלה המוכנים להסתכן כדי להציל את השוקע במצולות החטא, או את הסובל מייסורי הדיכאון, מהרהורי התאבדות, או ממצוקות נפש אחרות. על הדילמה הזאת למדנו במשנה, בדבריו של רבי יהושע בן חנניה: "הוא הָיָה אוֹמֵר, חֲסִיד שׁוֹטָה, וְרָשָׁע עָרוֹם... הָרִי אֶלּוּ מְכַלִּי [=הורסין] עוֹלָם". התלמוד הירושלמי (סוטה טז ע"א) מפרש את המושג: "אי זהו חסיד שוטה? ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילנו עם כשהוא חולץ תפיליו, הוציא זה את נפשו". התלמוד הבבלי (סוטה כא ע"ב) נותן דוגמה רדיקלית יותר. לפיו חסיד שוטה הוא מי שנמנע מלהציל אישה הטובעת בנהר, היות ובפעולות שעליו לעשות יש, בלשוננו, משום הטרדה מינית. היו חכמים שהסתגרו באוהלה של תורה. מסורת רבנית אחרת, שהגיעה לשיאה בחסידות קראה לאחות את קרעי הלב של בשר ודם. זהו הרועה הנאמן שלמד מהקב"ה את ייעודו: "אֶת הָאֲבֹתָ אֲבָקֵשׁ וְאֶת הַנְּדָחִת אֲשִׁיב וְלִנְשָׁבֶרֶת אֶחָבֵשׁ וְאֶת הַחוֹלָה אֶחַזֵּק (יחזקאל לד, טז). אלה הם החכמים שקפצו למים כדי להציל, כשחסידים שוטים הביטו מהחוף הבטוח, ומבקרים טהורים הפכו את עיטיהם לחרבות ומצלמותיהם לחניתות.

* * *

על הסכנות האורבות למצילים עמדה הפסיכולוגיה המודרנית מראשיתה. ברויאר, חבירו של פרויד הרגיש שפציינטית אחת התאהבה בו. פרויד, שבמובנים אלה איש חסיד ועניו היה, חשב אחרת. כך התגלתה ההעברה, ה"טרַנספֶּרֶנְצִיָּה". המטופלים משליכים על המטפל את מאווייהם ואת דמיונותיהם. הם לא התאהבו בפרויד, אלא בתפקיד שהפסיכולוג שיחק בשלב זה בחייהם. אולם פרויד דרש 'פרישות', דהיינו להיזהר מהתהליך ההפוך, תהליך מסוכן ואיום. לפעמים משליך המטפל את בעיותיו, על המטופל. על המטפל להימנע מלערבב בתהליך את היצר הרע, את האינטרסים האישיים שלו. ואכן, מדי פעם בפעם עדים אנו למעשיהם של

רופאים, פסיכולוגים ומקובלים-לכאורה וגם מורים ופרופסורים, המנצלים את הפונים אליהם, לפעמים בצורה עדינה ונסתרת, לפעמים - גסה ובוטה. לסכנת המערבולות והגלים מתווספת סכנת המצילים העכורים המנצלים את החלשים הקוראים לעזרה.

* * *

כשאדם רואה טובע בים, חייב הוא במצווה המבטאת את אחריותו כלפי הזולת: "לא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ". ואי לכך, חייבים לפעמים, הפסיכולוג, העובד הסוציאלי, אולי אף הרופא, להגיע למה שהחסידות כינתה "ירידת הצדיק". כדי להציל את הטובע, חייב המציל לצלול לא למימי נהר צלולים, אלא למערבולת של בעיות סקסואליות, לגלי שנאה עצמית הרסנית, או לביצת הסמים, הפרברטיות, האלימות, לעולם של חלאה וזוהמה. אשרי הטהורים שנשארים בחוף, שבבגדיהם אין רבב. לא כך הרועה הנאמן, הוא חייב להשתמש כיעקב בחנופה, ערמה, בכלי הנשק הבלתי קונבנציונליים של החכמה. החסידות הייתה מודעת לסכנות הרבות האורבות למצילים. את זאת ביטאו הם במשל מופלא לפיו המציל, לא יחבק את הטובע, אלא ימשוך אותו משערות ראשו. וזאת כדי שהניצול לא יטביע את המציל. זאת סכנה איומה ומעציבה: אדם מטפל ומנסה לעזור לטובע והטובע מנסה להטביע את המציל. לפעמים, זה מתרחש בגלל מנגנונים בלתי מודעים, דברים המתרחשים בעולם הדמיוני שלו. לפעמים פתיחות לא קונבנציונלית של המטפל מובנת בצורה בלתי נכונה. הפסיכולוג מוגן בשעות הקבועות, ואולי לא מעט פעמים במצבים קריטיים חורג משעות אלה. לרועה הנאמן אין גבולות כאלה, הוא מכניס לעתים את הטובע אל חייו ואף אל ביתו, אך לפעמים הטובעים לא יודעים שובעה. הגבול שהמציל ישים בפניהם ייתפס כבגידה, ואת הבגידה יש לנקום. עלינו להלחם מלחמת חורמה כנגד ההטרדה המינית, להקשיב לכל אישה נפגעת ולהגן עליה. אך עלינו להיזהר מעלילות מפוקפקות, ממה שעלול להתפתח להטרדה מינית הפוכה.

* * *

כולנו חייבים בחשבון הנפש. והעיתונות? היא בור ממנו שותים אנו מים, ועל כך אמרה הגמרא: "בִּירְאָ דְּשִׁתִּית מִיְנִיה מָא - לֹא תִשְׁדִּי בֵיה קָלָא" (בבא קמא צב ע"ב), "בור ששתית ממנו מים – אל תזרוק בו אבן". לפעמים זהו עונש ראוי. העיתונות הטובה מנסה להציל את החברה מהזוהמה. גם היא אחד המצילים, אך עליה להיות הוגנת כשהיא שופטת אנשי דת, המהווים מעין קומנדו אזרחי העוזר למי שמצוי במצוקה יותר מהמשמר הפסיכולוגי הפרופסיונלי, דווקא באי הקונבנציונליות שבה, בשעות ובמקומות הלא קבועים, ובתודעת החובה שאסור לאדם לעמוד על דם רעהו. החסיד השוטה יכול לראות בהתגייסות הזאת דופי. אך, לשיפוטו זה יש תוצאה חמורה. הטלת הדופי עלולה לנעול דלת בפני הסובלות ואף

הסובלים. והיו דברים מעולם, היראה בפני מערכת המשפט גרמה לכך שבני אדם נמנעים "בארצות מתוקנות" מלעזור לנפגעי תאונות, אף כשהמצב הוא קריטי. דוגמאות נוספות יש לרוב.

האם מותר לי להטיף מוסר לעיתון אשר באצילותו מארח אותי? ארשה לעצמי לעשות זאת! נכון, כל מה שפורסם הוא רק לכאורה. הלוא עיתון איננו בית משפט! אמנם כן, הוא אינו שופט, הוא "רק" תליין בראש חוצות. אנו נלחמים בעתות מצוקה אלו נגד פסק דין מוות. אך לפעמים פגיעה בכבודו של אדם, כפסק דין מוות, גוזל מהאדם את משמעות חייו. בית המשפט מנסה לשקול במאזנים זהירות את הצדק שבהאשמות. הניתוח העיתונאי אינו מאפשר לשקול נכונה את המצבים הגבוליים, את ההליכה על חודו של תער כדי לעזור לזולת.

כשלפני שנים חטאתי בפוליטיקה, הוזמנתי עם מתמודדים אחרים אל ביתו של הרב אברהם שפירא שליט"א, שסיפר לנו סיפור: היה הֶקֶה אדם שהשטן שמר אותו כל חייו שלא ייכשל בדבר שקר, כדי שברגע הקריטי, "יצליח" בלשון-הרע שלו, להבעיר את בעֵרַת המחלוקת. לפעמים גם עיתונאים אנשי אמת נכשלים ומכשילים, וזקוקים לכפרה. אך חטאו של הזולת אינו מהווה היתר עבורנו לחטוא. עלינו למחות, ללא תנאי וללא הסתייגות, נגד כל מי שפוגע בעיתונאים, בגופם ובנפשם, ועל אחת כמה וכמה בעדים הדוויים, אף אם חטאו או הטעו. חלילה לנו לשפוך דם. ובאשר לעיתון עצמו, בטוח אני שהוא יצליח לנצח את "היצר הרע" המיוחד לו, "וְהֵקֵה הָעֵקֶב לְמִישׁוֹר".